

ESTETİK BİLGİ YA DA BİLGİNİN ESTETİĞİ

Kenan ÇAĞAN*

Estetikte her sorun güzelle ilgilidir. Bu yüzden estetik güzelin bilimi ya da güzelin bilgisi diye tanımlanır. Güzeli güzel kılan etkenin peşinde olmak bir estetik çaba içinde olmaktır. Güzelin alanına girmek nitelikselin alanına girmektir. Güzelin derin gerçeğine, güzelin temel anlamına estetikçinin tuttuğu ışıkla ulaşılır.

Bir sanat yapıtı karşısında her kişi bir nitelikler karmaşığıyla yüz yüze olduğunu sezer. Bu niteliklerde bizden özel olarak anlaşılmayı, özel olarak kavranılmayı bekleyen şeyler vardır. Bir yapıt gelişi güzellikte oluşmadığına göre; tüm nitelikler özel olarak kurulmuş olmalıdır. Nitelikler bize bir fikri ya da bir fikirler bileşimini oluşturan durumları, konumları, değerleri, ilişkileri, sezgileri simgelerle sunan bütünlüklerdir.

Sanatın bir bilgi değeri olduğu, bize nesnelere veya kendimiz hakkında bilgi vermesi gerektiği görüşü çok eskidir. Yunan düşüncesinde ta Platon ve Aristoteles'e kadar geri gider. Yeniçağda ise estetik'i bağımsız bir bilgi olarak kuran A. G. Baumgarten ve çağımızda da B. Croce'dir.¹ Aristoteles, trajedinin tarihten daha çok bilim olduğunu veya bilime yaklaştığını söylerken benzeri bir iddiayı ileri sürmekteydi. Ona göre tarih tikel, trajedi ise tümel olanı ele alır, yani o her zaman ve her yerde olması mümkün hatta zorunlu olanı inceler.²

B. Croce'a göre bilginin iki şekli vardır: Bilgi ya sezgi bilgisidir ya da mantık bilgisidir; ya fanteziden doğan bilgisidir ya da zihinden ya bireysel olanın bilgisidir ya da tümel olanın; ya tek tek nesnelere bilgisidir ya da onların birbiriyle olan ilgilerinin bilgisidir; bilgi, bütünüyle ya imgeleri ya da kavramları meydana getirir.³ Estetik

* Arş. Grv., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

¹ İsmail Tunali, *Estetik*, Remzi kitabevi, İstanbul, 1993, s. 17

² Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, Vadi, yay., Ankara, 1994, s. 138-139

³ Benedetto Croce, *Estetik*, (Çev: İsmail Tunali), Remzi kitabevi, İstanbul, 1983, s.

deneyde us, kaba bir belirleyici olmaktan çıkar. Sezgisel kavrayış etkin bir güç olarak işe karışır. Sezgisel düşünce yalnızca estetik nesnenin ilk görüldüğü yer değil, aynı zamanda ya da çok zaman insana genel olarak görünüş biçimidir. Estetikte her şey çok zaman bütünlüleyici bir sezgisellikle açıklığa kavuşur yada görünür kılınır. Burada bir şeyi bir şeyden çıkarmaktan çok bir şeyi bütünsel yapısı içinde görmek söz konusudur.⁴

Sezgi, bilgidir, kavramlardan kurtulmuş olan ve real algı denen algıdan çok daha yalın olan bilgidir; ve sanat, bilgi olduğu için de biçimdir (form) ve bundan ötürü de duyguya ve ruhi içeriğe ait değildir.⁵ Sanat eşyada değil, insandadır. Sanatın özü kesinlikle eşyanın insan tarafından görülmesinde, yani bir sezgide değil, fakat insanın kendisinde, iradesinin derin ve tabiri caiz ise aşkın hareketinde bulunmaktadır, diyor N. Topçu. Ve şöyle devam ediyor; bir muhtevası olmaksızın sezgi boştur, saf haline indirgenmiş bir duyumdur. Daha başka bir şey değildir. Şayet o tek başına sanatı verseydi, sanat mekanı dolduran şekillerin basit bir oyunu olacaktı.⁶

Bu anlamda sanat salt sezgisel bir bilgi olarak ele alınmamalıdır. Bilindiği üzere her varlık alanına çeşitli yöntemlerle girilebilir. Bu yüzden her bilim, bir yöntemler çokluğu ile çalışır. Manevi bir bilim olan sanat tek bir yolla sanatın bilgisine ulaşır demek yanlış değilse, eksiktir.

Hakiki sanatçı sanatta eşyanın görünüşünden başka bir şey arar; eşyanın kendi üzerindeki Lütufkar hareketine inanır. Bu bir çeşit büyü veya bir hakiki imandır ki, hareketi bizi sebepten yoksun şekillerden geçerek etkilemektedir. Sanatkar, onların her birinden kurtuluşunu istemek üzere, tabiattaki nesnelere canlandırmaya çalışır. Bu kurtuluş iradesi, sanatkarın işinden önce gelen bu vaad, bizi sezgiden imana geçirir ve sezginin kendisinde insan kalbinde onu canlandıran mistik bir imanın varlığını gerektirir.⁷

⁴ Afşar Timuçin, *Estetik*, BDS yay., İstanbul, 1993, s. 72

⁵ Croce, *a.g.e.*, s.128

⁶ Nurettin Topçu, *İsyan Ahlakı*, Dergah yay., İstanbul, 1995, s. 145

⁷ Topçu, *a.g.e.*, s. 145

Her ne kadar bizim tüm sanat bilgimiz bir sanıdır⁸ şeklinde bir uç eleştiriyi gündeme taşıyorsa da Nietzsche, bu, sanatın ihtiva ettiği bilgiyi gözardı etmeye yetmez. Çünkü sanatın varlığı bunu yadsımaya yeter.

Sanatın temel kurucu ögesi olan düşler insanın en genel bilgisine ulaşmada bize en büyük desteği sağlar. Düşlerin sanat çerçevesinde ortaya koyduğu en genel bilgide biz insanı buluruz, tüm insanlığı buluruz, doğrudan doğruya insan değerlerini en etkin biçimde koruyan ve açıklayan evrensel alt bilince ulaşıyoruz.

Sanat yapıtları (müzik bunun önemli bir istisnasıdır) gerçek dünyaya- bilgimize yaşantılarımıza, değerlerimize- gönderme yaparlar. Bilişim ve değerlendirmeler sunarlar. Ama onların belirleyici özellikleri; kavramsal bilgiye (ki bu mantıksal ya da bilimsel bilginin belirleyici özelliğidir; örneğin felsefe, toplumbilim, tarih gibi) değil, heyecanlanma gibi bir şeye, bir bağlanma olgusuna kendinden geçme ya da tutsaklık durumunda bir yargıya yol açmadır. Bu da şu anlama gelir: Sanat yoluyla edindiğimiz bilgi, bir şeyin kendisinin (bir olgu ya da ahlak yargısı gibi) bilgisinden çok, bir şeyi bilme biçiminin ya da biçiminin yaşantısıdır.⁹

Sanat adını alan bilgi ile bilim, felsefe ve hayat bilgisi arasında, bilgi teorisi bakımından ne kadar büyük farklar bulunursa bulunsun; yine de sanat, bir tür bilgidir. Fakat sanat adını alan bilgiye bilgi teorisinin yöntemleri uygulanmaz. Bu, sanat alanının ayrı bir alan olmasından ileri gelmektedir. Estetik buradaki çelişik durumdan kaçınmak için, sanattaki güzel, çirkin, estetik zevk gibi ilkeler üzerinde durmuştur.

Sanatta suje ile obje arasında bir bağ vardır; fakat buradaki bağıllık bilgi bağından başkadır. Bu bağ kuran aktlar ve bu aktların birbirine bağladığı suje ile obje değişik anlamlar taşırlar.

Süje, burada artık bilgi teorisindeki süje değil, tersine belli insan başarıları, belli görüş tarzı, belli bir gelenek içinde bulunan, belli

⁸ Friedrich Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, (Çev: İ. Z. Eyüboğu), Say yay., İstanbul, 1994, s. 35

⁹ Susan Sontag, *Sanatçı: Örnek Bir Çilekeş*, (Çev: Yurdanur Salman), Metis Yay., İstanbul, 1991, s. 28-29

bir çağda yaşayan somut insandır. Fakat bilgi süjesi olan insan daima güncel bir durumda bulunan bir bilgi süreci içinde belli bir yer alan ve bilgi süjesi ile hesaplaşan, buna dayanarak ona yeni bir şey eklemek, onu ilerletmek isteyen bir insandır; ve bilgi teorisinde böyle bir insan söylemini, yani bilginin ilerleme ve araştırma fenomenini açıklaması, temellendirmesi gerekir. Halbuki sanat alanında bilgi süjesi olan somut insan için böyle bir bilgi-süreci yoktur. Bu nedenle buradan elde olana bir şey eklemek, elde olanı ilerletmek diye bir şey de yoktur. Bu, sanat felsefesi için üzerinde durulacak bir problem değildir. Aynı şekilde sanat alanındaki obje de, bilgi alanındaki objeden farklıdır; fakat bu fark, objelerin geniş yada dar bir alan oluşturmasından çok, onların insanlarla olan ilişkisinde ortaya çıkar; yani onların herhangi bir anlam taşımaya dayanır. Gerçekten sanatta obje olan şey, ya doğrudan ya da dolaylı olarak insanla ilişkisi olan bir şeydir. Çünkü sanat objesi, en başta insanla, insan ilişkileriyle, insanın durumlarıyla, karakterleriyle, onun varlık dünyasındaki yeriyle, insanın her çağ ve her durumda, içinde bulunduğu problemlerle ilgilidir. Sanat objesi, bir doğa parçası, doğadaki uyum olduğu zaman bile, yine o insanla sıkı bir bağlantı halindedir.¹⁰

Sanat alanındaki insanla (yani süje ile) obje arasındaki bağ da değişik bir nitelik taşır. Sanat için bu ilişki, sanatçı ve nesnesi arasındaki bağ kişiden kişiye değişiklik gösterir; fakat hiçbir zaman bilgi alanında olduğu gibi terkedilmez. Objeye, burada her kez ve her çağda yeni baştan ele alınır; yeni bir ilişkinin temeli olur; yani o objeye her zaman geri dönülebilir. Örneğin bilim, her hangi bir insan fenomeni ya da başka bir fenomen hakkında temele kadar inen bir bilgi elde ederse, artık bu bilgi herkese mal olur; herkes ona dayanır. Halbuki sanat alanında böyle bir durum yoktur; sanat, objesini daima yeni baştan ele alır; ve yine de yeni bir şey ortaya koyabilir.

Sanatçı da, bilim adamı da, objesini aktlarla kavrar; fakat bu iki kavrama arasında büyük bir fark vardır. Sanat alanında kavranılan somut olan bir bireyselliktir. Halbuki bilimin kavradığı, bireyselin karşıtı olan genel ve tipik olandır. Aktlar taşıdıkları ağırlık bakımından değişiklik gösterirler. Nasıl ki dil, yalnız başına sanat için

¹⁰ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, Remzi kitabevi, İstanbul, 1988, s. 215-6

yetmez; öteki bilgi aktları da yeterli değildir; hatta bilgi aktlarının bir bölümü sanat alanındaki işlevlerini tümünden kaybederler; bir kısmı da sanat alanında başka bir şekil kazanırlar. Bilgi aktları, algı, gözlem, deneme ve sınama gibi aktlarla, açıklama, anlama, düşünme, karşılaştırma, çözümlenme, bütünleme, indüksiyon, dedüksiyon, sezgi vb. gibi aktlardır. Sanatta sanatçı, süje ile obje arasında bağ kuran aktlarda görme, özel bir sezgi, yaratma gibi aktlar kazanırlar.¹¹

Sanat yapıtı (estetik obje) silme insan araştırmasıyla doludur, her gerçek sanat yapıtı bir bilgi bileşimidir; her yapıtta insana açılan kapılar vardır. Her yapıt bütün yönleriyle insanı duyurur; insanı gösterir. Ama elbette salt insanı değil, insanla beraber, eşyayı, ötesini, varlığı, varoluşu vb. birçok hakikatı imler.

Bir nitelikler bölümü, bir öznel özellikler ağı oluşturan yapıtta (estetik objede) fikirler simgelerle dile gelir. Bu fikirler yaratıcısının fikirleri olduğu kadar bir çağın, bir ortamın fikirleridir. Buna göre bir yapıt tüm nitelikleriyle bir ortamın yaratıcısı, açıklayıcısıdır, onun toplumsal tarihsel değeri buradan gelir. Bir yapıtta öznel özelliklerle, nesnel özellikler, bir bütün oluştururlar, onda öznelin nerede bitip nesnelin nereden başladığını kestirmek güçtür.

Sanat kendisine tefekkür için dayanaklar sağlayabilecek tamamen simgesel bir değer kazanabileceğine göre, tıpkı bilimlerin konusu (yasaların bilgisi) olduğu gibi, sanatın kuralları da temel ilkelerin yansımaları ve uygulamaları olacağına göre, bilim için doğru olan sanat için de doğrudur, denilebilir.¹²

Sanatı var eden gerçek yaratıcı etkinliği bütün boyutlarıyla görebilmek için büyüklükten çocukluğa, bilinçten bilinç dışına, ustan us dışına, kavramdan düşe ve düşleme uzanmak gerekiyor. Sanatı var eden kaynak yalnızca bilincin belirgin ussal ve duygusal güçleri değil, yalnızca zihnin duygu yüklü belirgin mantıksal etkinlikleri değil, aynı zamanda ruhsallığın bilinçte görünür olmayan ya da tam bir apaçıklıkla kendini göstermeyen edinteleri ve etkinlikleridir. Bilinçte ussal öğeler kadar ussal olmayan öğeler de ya da kendine göre bir

¹¹ Mengüşoğlu, *a.g.e.*, s. 217

¹² Réne Guenon, *Doğu ve Batı*, (Çev: Fahrettin Arslan), Ağaç yay., İstanbul, 1986, s. 95

ussallığı olan ögeler de etkindirler. Düşünsellik yalnızca düşünce ve duygu düzeyinde kavramsallıkla sınırlı değildir; en genel anlamda düşünsellik aynı zamanda bilinçaltımızın karmaşıklarına, ilk çocukluğumuzdan kala ilk örneklere ayrıca anılarımıza, düşlerimize, düşlemlerimize kadar yayılır. Bilincin bir çırpıda ussallaştırılabilir olmayan katışıkları diye adlandırabileceğimiz bu ögeler günlük yaşamımızda belirleyici oldukları kadar sanatsal etkinliklerimizde de kurucu ve kavrayıcı özellikleriyle etkindirler.¹³

Her durumda, nesnelere estetikleştirilen bizim bakışımızdır. Bakışımızla estetik nesneye dönüşen bir nesne, nesne olmaktan çıkmaksızın estetikleşmiştir. Ayrıca sanatçı estetik nesneyi keşfederken kendini de keşfeder. Böylece gerçekten olasıya uzanan, olasıdan gerçeğe uzanan bir gidiş gelişte insani anlamlar ortaya konulur. Olası olan da olan kadar önemlidir; gerçekliğin görünüşleri yalnız olanda değil, olasıda da ortaya konulacaktır.

¹³ Timuçin, a.g.e., s. 119